

Sveučilište Josipa Juraja Strossmayera u Osijeku
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI
Studij Ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja

SILVANA KOLAR

STEREOTIPI U BAJKAMA BRAĆE GRIMM

ZAVRŠNI RAD

Osijek, 2016.

Sadržaj

Uvod	2
1. Što su stereotipi?	3
2.Crno – bijeli stereotipi	4
3.Spolni stereotipi.....	6
3.1.Stereotip maćehe.....	7
4.Rodni stereotipi	9
5.Ostali stereotipi	10
5.1.Prikaz siromaha	10
5.2.Stereotip najmlađeg	10
6.Osvrt na najpoznatije bajke	11
6.1.Pepeljuga	11
6.2.Trnoružica.....	11
6.3.Ivica i Marica.....	12
6.4.Snjeguljica	13
6.5.Crvenkapica	13
7.Utjecaj na djecu	14
Zaključak	16
Sažetak	17
Summary	18
Literatura	19

Uvod

Djeca su bajkama okružena od početka svog života. Preko njih uče, osjećaju i vide. One predstavljaju poseban oblik književnosti u kojem se čudesan svijet nadnaravnih pojava i likova isprepliće sa zbiljom, a s kojim se djeca susreću od najranije dobi i koji u njima ostavlja najdublji trag. Galić (2004) kaže kako bajke zapravo šalju snažne moralne poruke i slike djetetu koje ih uče da jedino moralnim postupanjem možemo postići istinsku sreću. „Moralom obogaćena priča pomaže djetetu proširiti vidike moralnom intencijom ispunjavajući ga nadom i milosrđem.“ (Galić, 2004: 99)

Osim što bajke uče jezičnom izražavanju djece, one stvaraju slike i vrijednosti pomoću kojih djeca kasnije gledaju na svijet. Na sam spomen bajki, ljudi pomisle na junake i heroje, te ponizne i lijepe princeze. Dječaci su uvijek hrabri, bore se za princeze i protiv zla, dok su djevojčice poslušne i lijepe. Fizički izgled ujedno označava i karakter. Tako gledajući na bajke, zaključujemo da su bajke prepune spolnih i rodnih stereotipa koji kasnije utječu na dječji pogled na svijet.

Braća Grimm udruženim su snagama 1812. godine predstavili svoju zbirku narodnih bajki pod nazivom „*Bajke za djecu i dom*“ koju su mnogi, a među njima i Crnković, proglasili najznačajnijom zbirkom bajki (Crnković, 1980). Baš zbog te činjenice ovaj rad bavi se analiziranjem stereotipa u njihovim bajkama. S obzirom da su njihove bajke i u 21. stoljeću jedne od najpoznatijih i najčitanijih bajki, one oblikuju stavove i vrijednosti novih generacija djece koja su, za razliku od 19. stoljeća okružena tehnologijama i „otučena“ od svijeta.

Rad će analizirati zbirku Grimmove bajke na osnovi njihovih stereotipnih obilježja i dati pogled na bajke iz kuta odrasle osobe, jer djeca i odrasli ne doživljavaju bajke na isti način. Bajke koje će se u radu analizirati su sljedeće: „*Ukleti kraljević i čelik-Henrik*“, „*Klatež*“, „*Priča o čovjeku koji je htio da nauči strahovati*“, „*Palčić*“, „*Vuk i sedmoro jaradi*“, „*Tri čovječuljka u šumi*“, „*Vjerni Ivan*“, „*Nahod-ptica*“, „*Dvanaestorica braće*“, „*Mudra Jelka*“, „*Šestorica obilaze svijetom*“, „*Pas i vrabac*“, „*Pepeljuga*“, „*Mirko i Milka*“, „*Crvenkapica*“, „*Sedam gavrana*“, „*Bremenski gradski svirači*“, „*Mudra seljanka*“, „*Trnoružica*“, „*Siromah i bogataš*“, „*Kralj Bradonja*“, „*Doktor Sveznalica*“, „*Snjeguljica*“, „*Mudri ljudi*“, „*Braco i seka*“, „*Siromašni mlinarski momčić i maca*“, „*Sretni Ivo*“ te „*Ivica i Marica*“.

1. Što su stereotipi?

Kako bi se ovaj rad mogao posvetiti analizi stereotipa u bajkama braće Grimm, potrebno je najprije razumjeti pojam stereotipa.

Stereotipi su pojednostavljene i vrlo često iskrivljene mentalne slike koje se javljaju uz određenu spolnu grupu i podrazumijevaju čitav niz karakteristika, kako fizičkih tako i psihičkih, koje zapravo tu grupu opisuju i određuju. Kao primjer, najjednostavnije je navesti prirodu stereotipa vezanih za muški spol koja karakterizira pripadnike muškog spola kao bezosjećajnije, agresivnije, objektivnije, neovisnije, dominantnije i aktivnije od pripadnica ženskog spola. Žene su, prema stereotipima, pasivnije, pričljivije, nježnije i osjećajnije. Sociološka istraživanja pokazala su da rodni stereotipi snažno utječu na interpretaciju muškog i ženskog ponašanja. Stoga je često slučaj da se isto ponašanje kod muškaraca i žena tumači na potpuno različite načine. Studije su općenito pokazale da se, na primjer, dostignuća jednog muškarca najčešće pripisuju njegovoj sposobnosti, dok se u slučaju žene pripisuju njezinom naporu ili sreći. Na osnovi fizičkih i psihičkih karakteristika kao posljedica određenog spola, kreiraju se tzv. društvene uloge koje za sobom povlače i niz stereotipiziranih radnji i ponašanja. Stoga postoje podjele na ženska i muška zanimanja, na ženske i muške aktivnosti. (Vasta i sur., 1998)

Najčešći stereotipi su na vjerskoj, nacionalnoj, rasnoj ili spolnog orijentaciji. Oni su zapravo vrsta diskriminacije ljudi, jer ignoriraju različitost ljudi gledajući samo veliku sliku. Međutim, iako se na prvi pogled čini da su svi stereotipi loši i diskriminirajući, ima i onih koji uglavnom nemaju utjecaja. Jedan od takvih stereotipa je i taj da su ljudi koji nose naočale pametni. Taj stereotip je nastao zbog toga što naočale označavaju gubitak vida, a gubitak vida se povezuje sa pretjeranim učenjem. (Berk, 2008)

Stereotipi postoje gotovo za sve zemlje, za sve rase, sa sve uzraste, za sve vrste ljudi, sve religije i za sva vremena, pa su tako uobičajeni i u dječjim bajkama. U nastavku rada proučit ćemo te stereotipe u najpoznatijim bajkama braće Grimm.

2. Crno – bijeli stereotipi

U bajkama se često javljaju jednodimenzionalni likovi koji nisu ni fizički ni psihološki okarakterizirani. Takvi likovi u bajkama nemaju ime, a ako se u bajkama pojave vlastita imena, primjerice u bajkama „Vjerni Ivan“ ili „Ivica i Marica“ koriste se vrlo raširena imena koja imena pretvaraju u opće pojmove koji mogu označavati bilo kojeg dječaka ili djevojčicu (Bettelheim, 2000).

U Grimmovim bajkama prevladavaju jednodimenzionalni likovi bez imena, kao što su bajke „*Mudra seljanka*“, „*Siromah i bogataš*“, „*Doktor Sveznalica*“, „*Braco i seka*“, „*Siromašan mlinarski momčić i maca*“ i slično.

Junaci se označavaju riječima, kao "princeza", „najmanji“ ili "najmlađi brat", a ako je lik imenovan, onda se radi o općim ili opisnim imenima, kao Crvenkapica (koja je dobila ime zbog nošenja crvene kapice), ili Pepeljuga (koja je dobila ime zbog prljavog i prašnjavog izgleda). Upravo zbog toga u bajkama imamo stereotipne crno-bijele likove. Likovi su ili dobri (bijeli) ili zli (crni). U bajkama ne postoje „sivi“ likovi. Ovakva podjela likova na bijele i crne vrlo je pogodna djeci u razvoju upravo zbog toga što dijete na takav način razmišlja i vidi svijet. Nema rangiranja osjećaja i integracije. Važno je istaknuti da likovi nisu istodobno dobri ili zli kao u stvarnosti. Likovi se u bajkama stavljaju u odnose kako bi se njihove vrline, odnosno mane bolje istaknule. Vrlo su jednostavno osmišljeni što omogućuje njihovo bolje i lakše razumijevanje (Bettelheim, 2000).

Pintarić (1999) kaže kako je dobrota često već izgledom lika prikazana, lijepi likovi su u većini slučajeva dobri, dok su ružni likovi zli. U slučaju pojave lijepog, ali zlog lika ljepota služi za pokazivanje taštine i pakosti, međutim kod pojave ružnog, ali dobrog lika bajka, završava metamorfozom pretvarajući ružnoću u ljepotu. Ovakva stroga podjela likova na dobre i zle, djeci pruža informacije o iskonskoj prisutnosti zla, velikoj potrebi za opredjeljenjem i nadi kako svojom upornošću i mudrošću mogu pobijediti zlo. Bajka uči dijete kako pružiti otpor i pobijediti zlo usvijetu, ali i zlo koje se nalazi u njemu samome (Grgurević i Fabris, 2011). Dobro se u bajkama podjednako nudi i dobrim i zlim likovima, međutim s obzirom na način kojim je prikazano likovima: skriveno, neizravno i suptilno, samo dobri likovi sposobni su ga prepoznati i prihvatiti (Pintarić, 1999). U bajkama se uspostavlja odnos dobrote i moći, jer zlo nikada nije shvaćeno doslovno, već je u većini bajki

povezano s moći – moćni likovi su uvijek zli i nemilosrdni. U tradicionalnim bajkama se podrazumijeva da će zao lik uvijek biti kažnjen, a dobar lik nagrađen (Bertoša, 1997).

U najpoznatijim Grimmovim bajkama, prisutni su navedeni stereotipi. U Pepeljugi, ona je opisana kao „*dobra i čedna pastorka*“, dok su zle sestre opisane „*naoko lijepo i bijele, ali ružne i crne u srcu*“. Trnoružica je „*djevojka neobično lijepa, kreposna, prijazna i razumna te ju je svatko morao zavoljeti*“...

Kako je već navedeno, ne označuju se samo likovi crnom ili bijelom bojom, često se su zle kraljice u bajkama *lijepo, ali ohole i obijesne* (kraljica u Trnoružici, kraljeva kći u bajci *Kralj Bradonja*...), ali su zato stvari koje ih okružuju crne (crni prozor, duša, haljine...).

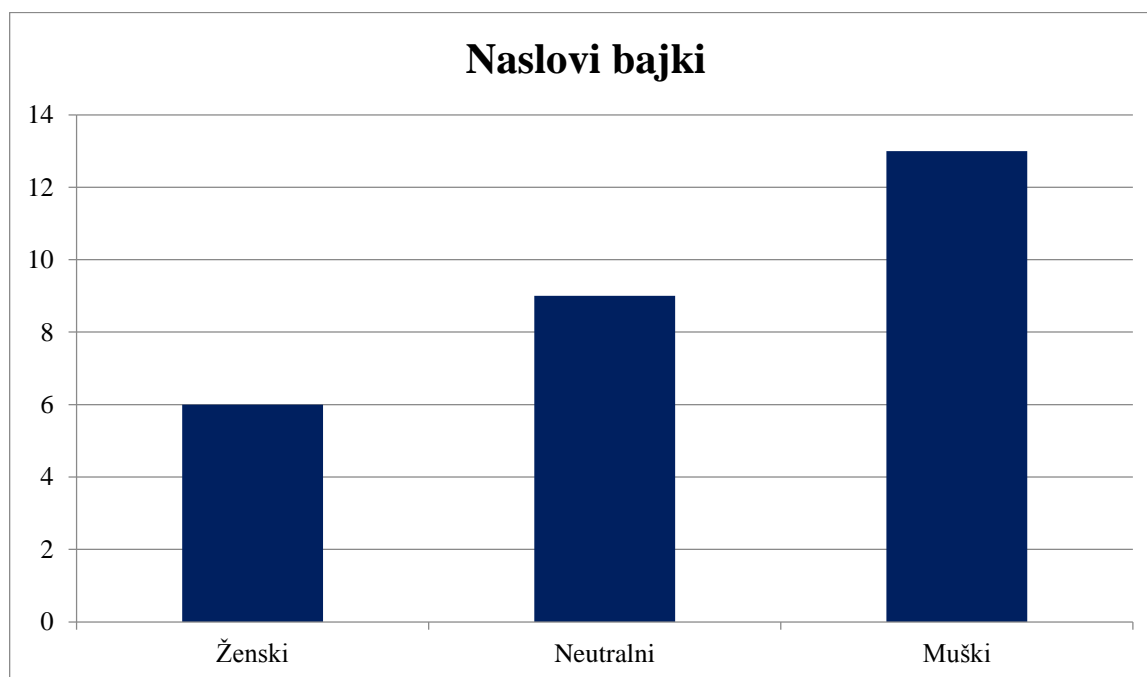
U bajkama nema sućuti, ni praštanja. Zlo uvijek mora biti uništeno, jer ono u protivnom predstavlja stalnu prijetnju. Ako je čitatelj bajki dijete, ono će htjeti da se zao lik kazni odgovarajućom kaznom za počinjeno zločinstvo neovisno o surovosti te kazne. Međutim, odrastao čitatelj bit će više priklonjen opciji milosrđa koja je djetetu još uvijek strani pojam (Bettelheim, 2000). Poetska pravda odgovara djetetu. Dijete želi vidjeti da Pepeljuga dobije nagradu za svoju dobrotu, a njezine polusestre i maćeha budu kažnjene za njihovu zlobu (Kready, 1916). Kažnjavanje zločinaca u bajkama djeci nudi životnu lekciju da se ne isplati biti zao.

Sve Grimmove bajke završavaju sretnim krajem i pružaju utopijsku poruku nade. Junaci imaju sretan završetak, dok su njihovi protivnici kažnjeni sukladno s težinom zla koje su uzrokovali. Neki bi se usudili reći da ako bajka ne završi sretno, ne možemo govoriti o pravoj bajci. Bettelheim (2000) smatra kako je sretan završetak djetetu utjeha koju mu bajka nudi zato što mu gradi pouzdanje da će unatoč svim patnjama i nepravdama, uspjeti i sve zle sile oko njega bit će uništene i neće više ugrožavati njihovu dobrobit.

3. Spolni stereotipi

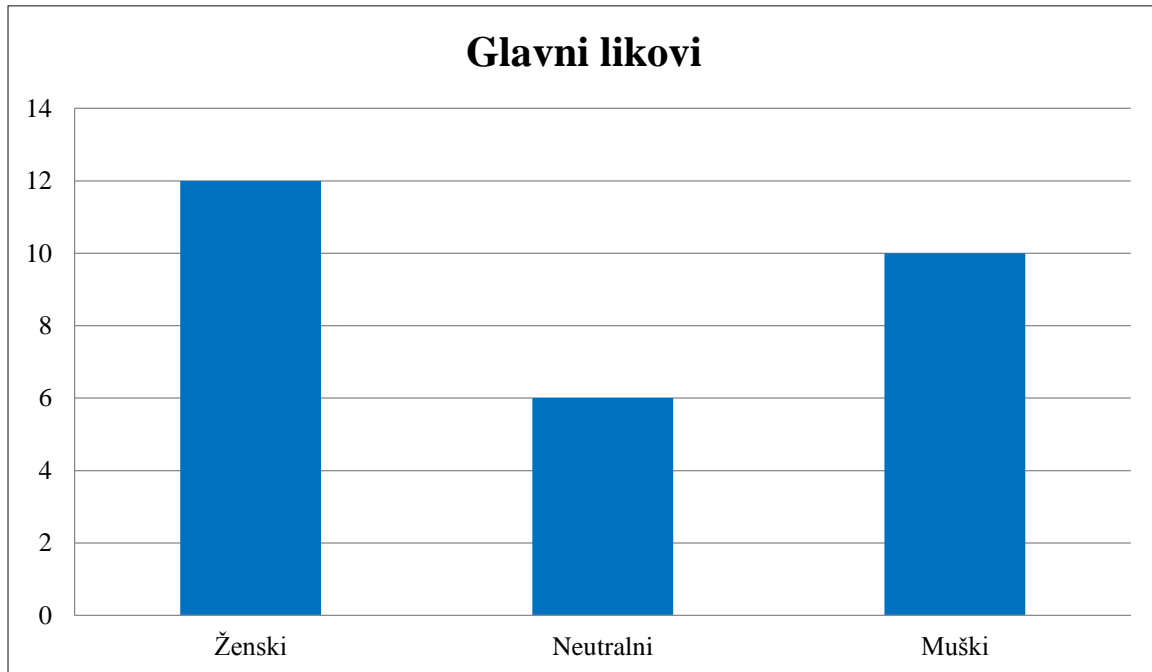
Kao i u svakodnevnom svijetu, tako i u bajkama, nailazimo na spolne stereotipe. Iako bi se očekivalo da braća Grimm ženske likove prikazuje pasivnima, to ipak nije slučaj. Kao primjer ćemo navesti bajke „*Ivica i Marica*“ i „*Sedam gavrana*“ gdje lik djevojčice ubije zlu vješticu ili poduzima potrebne mjere kako bi spasila svoju braću. Pažnja je posvećena i muškom i ženskom liku, ali nije uravnotežena u samoj bajci. Ako je glavni lik moćni čovjek (u većini slučaja kralj), lik supruge je pasivan i neprimjetan. Žena je samo figura koja poslušno štuje svog supruga, bez obzira na njegove odluke. Ako je glavni lik žena, tada muškaraca preuzima pasivnu ulogu. Teza da se žene u nestereotipnoj ulozi češće nalazile ako su glavni lik; sporedni ženski likovi i dalje su bili prikazivani stereotipno, točna je za sve Grimmove bajke.

Stereotipi su vidljivi već iz samih naslova bajki. U zbirci najpoznatijih Grimmovih bajki koja sadrži 28 radova, prevladavaju muški naslovi što je vidljivo i u grafikonu 1.

Grafikon 1. Naslovi bajki prema spolnim podjelama

Međutim, iako su naslovi većinom rezervirani za muški spol, ne nalaze se u svim bajkama koje nose muške naslove i muški glavni likovi. Omjer glavnih likova, također je grafički prikazan u nastavku.

Grafikon 2. Omjer glavnih likova u Grimmovim bajkama

Stoga, moguće je zaključiti, da braća Grimm u svojim bajkama ne podliježu stereotipima koliko bi se možda očekivalo. Iznenadjujući je podatak da se u skoro pola bajki koje su analizirane kao glavni likovi pojavljuju žene, odnosno djevojčice.

3.1. Stereotip maćehe

Uloga maćehe u Grimmovim bajkama također je stereotipna. Sve maćehe koje se spominju u bajkama su zle, ohole i pakosne, te na kraju bivaju kažnjene za svoja djela. Braća Grimm majkama daju dva lika, ili prededipovsku majku (čudesnu i dobru) ili edipovsku (zlu maćehu) Bettelheim (2000). Maćeha je potpuna suprotnost od dobre biološke majke. Kćeri maćeha su fizički i karakterno opisane kao i njihove majke (pakosne, ohole, ružne i crne u

srcu), dok su pastorke u svakoj bajci poslušne, drage, mile i dobre. Suprotstavljanja se događaju zato što su maćehe ljubomorne na ljepotu svoje pokćerke.

Očevi se, pak, u Grimmovim bajkama pojavljuju kao dobroćudni i brižni, koji bi učinili sve za svoju djecu, pa tako i oženiti kćer za prosjaka kako bi ona počela cijeniti i druge vrijednosti u životu.¹

Ni u jednoj bajci u kojoj se pojavljuje maćeha nije posvećeno pažnje biološkoj majci. Ona se spominje tek u jednoj ili dvije rečenice i to navodeći da je umrla, bez navedenog razloga smrti i objašnjenja.

¹Kralj Bradonja iz: Grimm, Jacob i Wilhelm (2014) *Bajke braće Grimm*. Zagreb: Školska knjiga

4. Rodni stereotipi

U svijetu postoje brojna istraživanja koja dječju literaturu analiziraju iz rodne perspektive. Prvo sustavno istraživanje rodni stereotipa u knjigama za djecu provedeno je za razdoblje 1930. – 1972. godine (Weitzman, 1972). Kao što je već navedeno u radu, utvrđeno je da su ženski likovi bili puno manje zastupljeni od muških. Žene su češće prikazivane u stereotipnim ulogama: kao podređene, pasivne, brižne i uglavnom unutar kuće. Za razliku od njih, muškarci su prikazivani kao aktivni i sudionici zbivanja izvan kuće.

Djevojčice u bajkama često postižu svoje ciljeve uz tuđu pomoć, dok dječaci uspijevaju sami zbog svoje sposobnosti ili upornosti. Ako je ženski lik na početku prikazan kao aktivan i asertivan², prema kraju priče postaje pasivan – dosljedno aktivni ženski likovi su izuzetak (Rudman, 1995). Majke su najčešće prikazane u kućanskim poslovima – kako kuhaju ručak, serviraju jelo, peru suđe, šiju, čiste kuću i slično. Očevi najčešće uređuju vrt, odlaze u šumu, idu u lov ili nešto popravljaju (uglavnom izvan kuće), a ako se nalaze u kući, onda čitaju novine i odmaraju se. Očeve se više vidi u aktivnostima igre (i to češće sa sinovima), a majke u emocionalnim odnosima. Najčešće prikazivan odnos roditelja i djeteta je onaj majke i sina, zatim slijedi odnos otac-sin, nešto manje majka-kći, a najmanje otac-kći, iako u Grimmovim bajkama odnos otac-kći zauzimao višu poziciju. Dominantan model obitelji uključuje dva roditelja i jedno ili dvoje djece (u tom slučaju je sin stariji).

Kako su bajke na koje se ovaj rad odnosi, starijeg datuma, odnosno potječu iz 20. stoljeća tada je još bio zastupljen patrijarhalni sustav vrijednosti, očevi su bili glava kuće, a majke poslušne domaćice. Iako se bajke ne bave toliko rodnim odnosima u kući. Rodnim ulogama pridano je sasvim malo pažnje u većini bajki, glavna okosnica bajki je razvoj radnje te kraj.

²Asertivnost - osobina onogakojije asertivan, pouzdanje u sebe, u svojesposobnostiimogućnosti, svijest o samomsebi; samopouzdanje, samosvijest. (Hrvatski jezični portal, pristupljeno: 26. srpnja 2016.)

5. Ostali stereotipi

U radu će dalje biti riječi o onim stereotipima koji su karakteristični za bajke braće Grimm, a manje su učestali u stereotipima svakodnevnog života. Rodne i spolne stereotipe nalazimo na svakom koraku i svim životnim situacijama, iako to nisu jedini stereotipi koji se pojavljuju u bajkama.

5.1. Prikaz siromaha

Pokraj rodni i spolni stereotipi koji se spominju već ranije u radu, u bajkama pronalazimo i stereotipiziran prikaz siromaha. Oni su opisani kao dobri, vrijedni, radišni ljudi koji ne teže za ničim materijalnim i sretni su onim što imaju. U većini slučajeva ih zadesi neka nesreća, a uvijek su spremni pomoći i za tu svoju pomoć budu nagrađeni. Kako u stvarnom životu postoje siromasi koji su karakterno sličnim onima u bajkama, to ipak nije slučaj sa svima. U bajkama su siromasi obično siromašni tuđom krivnjom ili su radišni, ali za svoj rad nisu dovoljno plaćeni, odnosno moraju puno više raditi za puno manje novaca. U stvarnom životu situaciju ipak nije u potpunosti takva. Postoje različiti razlozi siromaštva i različiti karakteri siromašnih ljudi. Braća Grimm ne ulaze duboko u analizu siromaha. Za njih su siromasi u svim bajkama isti – radišni i poštenu ljudi.

5.2. Stereotip najmlađeg

Najmlađi sinovi i kćeri u Grimmovim bajkama prikazani su kao teret, nevolja i predmet ruganja. U bajci *Priča o čovjeku koji je htio naučiti strahovati* najmlađi sin je opisan riječima „... s ovim će otac imati muke!“ Od njega se ništa ne očekuje u životu. U bajci *Siromašni mlinarski momčić i maca* najmlađi od tri momka koji su radili u mlinu opisan je riječima „...bijaše momčić, kojeg su ostali držali za budalu.“ Od njega se također ništa nije očekivalo. Međutim, u oba slučaja na kraju najmlađi pobijede, a ostali budu ljubomorni.

6. Osvrt na najpoznatije bajke

Braća Grimm tijekom svog života napisala su mnoge bajke, mnoge od njih postale su najpoznatije bajke svijeta. Stoga će ovaj rad analizirati bajke kao što su *Pepeljuga*, *Trnoružica*, *Ivica i Marica*, te *Crvenkapica* i to pomoću Bettelheimovog (2000) viđenja bajki.

6.1. Pepeljuga

Pepeljuga je jedna od najstarijih i najomiljenijih bajki svih vremena. Iako postoji mnogo verzija ove bajke, najpoznatija govori o životu Pepeljuge koja je primorana živjeti sa svojom maćehom i polusestrama nakon smrti njenog oca sve do dolaska princa. Bettelheim (2000) navodi kako ova bajka govori o patnjama i nadama što čine osnovni sadržaj suparništva među braćom, odnosno sestrama; i o poniženoj junakinji što pobjeđuje sestre koje su je ponižavale. Kako bajka govori o odnosu braće (sestara), u ovom slučaju, polubraće (polusestara) i njihovog suparništva, to ju čini privlačnom i dječacima i djevojčicama. Ni jedna druga bajka ne govori tako dobro o unutarnjim doživljajima djeteta koje je sukobljeno s braćom/sestrama. Bettelheim (2000) to suparništvo povezuje sa pozitivnim i negativnim edipovskim odnosima kao i osjećajima krivnje zbog njih. Kada govorimo o svjesnom poimanju krivnje, zapravo govorimo o tjeskobi jer „*sve što osoba svjesno doživljava jest tjeskoba proizašla iz osjećaja krivnje, ali ne i sama krivnja ili ono što ju je izazvalo.*“ (Bettelheim, 2000:214). Ova bajka je još specifična i po tome što u ni jednoj drugoj bajci nemamo ovako jaku suprotstavljenost dobre i zle majke. Bettelheim (2000) to pojašnjava mišlju da je za postizanje identiteta i samoostvarenja te podizanje tih istih na najvišu razinu potrebno prvo imati dobrog roditelja (dobra majka), a kasnije "maćehinskog". Na putu do osamostaljenja potrebno je da dobri roditelji neko vrijeme izgledaju zli, a postizanjem zrelosti opet će postati dobri zbog razvoja većeg stupnja razmišljanja.

6.2. Trnoružica

Bajka koja govori o mladoj princezi koja prst ubode na vreteno i padne u stoljetni san, poznatija je pod nazivom „*Trnoružica*“. Glavna tematika ove bajke je spolno buđenje djeteta

koje će „doći usprkos svim pokušajima roditelja da ga spriječe.“ (Bettelheim, 2000). Sam njen stoljetni san predstavlja simboličko roditeljsko uplitanje u spolno buđenje djeteta. Simboličko shvaćanje sna, odnosno buđenje iz njega govori o tome kako će svijet postati živ jedino za onu osobu koja se sama probudi u odnosu na njega. Ključ je u imanju pozitivnih odnosa s drugima, jer nas jedino takav odnos može probuditi „iz opasnosti da prespavamo život“ (Bettelheim, 2000:202). Buđenje iz sna u ovoj bajci, kao i u mnogim drugima, predstavlja usklađenost ida, ega i superega³. Bettelheim (2000) naglašava da ako se ne želimo mijenjati i dalje razvijati kao individue, onda smo i mi kao Trnuružica u snu sličnom smrti. Moramo se "probuditi" i nastaviti svoj razvoj, jer je to jedini način da postignemo istinsku sreću.

6.3. Ivica i Marica

Zabajku *Ivica i Marica* Bettelheim (2000) kaže da je jedna od mnogih bajki gdje, zahvaljujući udruženim naporima, braća (sestre) jedno drugo spašavaju i postižu uspjeh. Ove priče usmjeravaju dijete k prevladavanju ovisnosti o roditeljima i prijelazu na sljedeći, viši stupanj razvoja: njegovanje podrške vršnjaka. Suradnjom s vršnjacima, djeca se polako počinju odvajati od stalnog oslanjanja na roditelje. Upravo ta suradnja između vršnjaka je glavno obilježje ove bajke. Ivica je prvi koji spašava sebe i Maricu, međutim Marica je ona koja ih kasnije oslobađa od zle vještice. Ova bajka je značajna i po tome, jer pokazuje djetetu da i žena može biti spasiteljica, a ne samo uništavačica, kao što je prikazano u mnogim bajkama (maćeha, vještica). Na kraju bajke Ivica i Marica se vraćaju kući gdje pronalaze sreću. Takav kraj je psihološki ispravan „jer malo dijete, otjerano u pustolovinu svojim oralnim ili edipovskim problemima, ne može se nadati da će naći sreću izvan doma.“ (Bettelheim, 2000: 145) Ako se djetetov razvoj odvija onako kako treba, navedene probleme trebao bi riješiti dok još ovisi o roditeljima, jer jedino uz dobar roditeljski odnos može sazrijeti do adolescencije. (Bettelheim, 2000)

³ Model društvenog sklopa prema Sigmundu Freudu.

6.4. Snjeguljica

Rame uz rame *Pepeljugi* može stati i *Snjeguljica*, koja je također jedna od najpoznatijih Grimmovih bajki. Tema bajke je bijeg mlade djevojke Snjeguljice iz vlastitog kraljevstva u šumu patuljaka zbog zle i ljubomorne maćehe. Bettelheim (2000) kaže kako se ova bajka bavi edipovskim sukobima majke i kćerke, djetinjstvom i adolescencijom. Isto tako, govori o štetnim posljedicama narcizma koji je veliki dio djetetova života kao i o majčinoj ljubomori na kćerkinu rascvjetanu spolnost. Zbog pubertetskog buđenja edipovskih konflikata, djetetu život s roditeljima postaje nesnosan. „*Da bi izbjeglo unutarnju pomutnju, sanjari o nekim drukčijim i boljim roditeljima, s kojima ne bi imalo ovih duševnih tegoba.*“ (Bettelheim, 2000:80) Jedino noseći se sa svojim unutarnjim sukobima možemo postići neovisnost roditeljskog utjecaja i osjećaja prema njima. Bettelheim (2000) piše kako je odnos između Snjeguljice i maćehe simbolički prikazan odnos koji može doći između majke i kćeri. Maćeha je upravo ona koja u bajci niječe Snjeguljičin spolni razvoj i njene unutarnje sukobe ponovnim pojavljivanjem i razbijanjem njenog unutarnjeg mira. Snjeguljičina smrt zapravo predstavlja simboličku smrt Snjeguljice kao djeteta iz koje se ponovno rađa kao nova, potpunija osoba. Bettelheim (2000: 186) zato kaže da, „*Svako ponovno buđenje, ili rađanje, simbolizira dosezanje višeg stupnja zrelosti i poimanja.*“

6.5. Crvenkapica

Grimmova bajka *Crvenkapica* govori o posjeti unuke svojoj bolesnoj baki koja putem sretne zla vuka. U psihoanalitičkom svijetu Brune Bettelheima (2000: 159) ova bajka „*govori o ljudskim strastima, oralnoj pohlepi, agresiji i pubertetskim spolnim željama. Suprotstavlja kultiviranu oralnost djeteta u sazrijevanju (...) njezinu ranijem ljudožderskom izrazu.*“ On navodi i kako ova bajka prikazuje djetetovu borbu protiv pubertetskih problema za koje još uvijek nije spremno, a još uvijek vlada prisutnost Edipa i sukob načela realnosti i zadovoljstva. „*Sva djeca nailaze na iste teškoće u poštivanju načela realnosti, te u oprečnim likovima vuka i lovca lako prepoznaju sukob između izraza svoje osobnosti prema idu odnosno prema egu-superegu.*“ (Bettelheim, 2000: 155) *Crvenkapica*, isto kao i *Snjeguljica* u svojoj srži imaju prevladavanje egzistencijalne krize uvjetovane simboličkom umiranju glavnog lika, te ponovnom rađanju na višoj razini postojanja.

7. Utjecaj na djecu

Kako bismo mogli povezati bajku i dijete, potrebno je prvo se osvrnuti na razvoj djeteta s obzirom na jaku povezanost između psihološke i mentalne konstitucije djeteta, njegovih emocija i onoga što čita ili mu se čita (Galić, 2004). Kao što je ranije spomenuto, bajka je književna vrsta s kojom se djeca najranije susreću. Crnković (1980) kaže da su bajka i dijete povezani na simbolički način te kako dijete doživljavajući bajke prolazi kroz sve ono što se tisućama godina u narodu mislilo o svijetu, kako su maštovito prikazivali sile koje vladaju u svijetu, odnose u društvu te želje i težnje nekadašnjih naroda. Kao što svi znaju, bajke u početku nisu bile namijenjene djeci, no „njihova jednostavna poetska slikovitost, čar humora, izuzetne ličnosti i predmeti, čudesnost zbivanja i usredotočenost na velike moralne ideale – učinili su ih privlačnima djeci.“ (Diklić i Zalar, 1984:112). Danas su bajke književnost koja je namijenjena samo djeci. Sa psihoanalitičkog gledišta „bajka oslikava posljedice izbora ovog ili onog oblika ponašanja, ohrabruje odlazak iz roditeljskog doma i kretanje na put u nepoznato, potiče na borbu protiv zla i na izvršavanje teških zadaća, navodi put vrline, a da se nikada ne posluži s riječju – moraš!“ (Bettelheim, 2000:8). Bettelheim (2000) naglašava da bi priča doista zadržala djetetovu pažnju, priča ga mora zabavljati i pobuđivati radoznalost, no da mu obogati život, mora mu poticati maštu, što razvija um. Bajka mora biti prilagođena djetetovim brigama i težnjama, isto tako u cijelosti priznati teškoće koje se javljaju u životu i istodobno za te poteškoće ukazati na rješavanje problema.

Mnogi autori su se bavili činjenicom da bajke nisu primjerene dječjem uzrastu. Postoje dvije strane ljudi, oni koji su protivnici bajki i oni koji ih smatraju izrazito korisnima. Po mišljenju protivnika bajka je štetna, pošto je temeljena na prejakoj i nekontroliranoj mašti, s obzirom da podržava praznovjerje (jer u njoj možemo pronaći mitologiju, religiozna shvaćanja i mistiku), te zato što je puna stereotipa. Bajka udaljuje dijete od realnog svijeta, razvija se nematerijalističko shvaćanje svijeta i života te pogoduje nerazmjernom razvijanju mašte. Naglašavaju da ostavljaju štetne tragove na dječjoj psihi, razvija monarhističke osjećaje te uspavljuje dijete i zatvara mu pogled na realan svijet, odnosno stvaraju iskrivljene i stereotipne slike o svijetu. (Crnković, 1980) Autor navodi da bajke stvaraju psihičke traume i to tako da se stravične bajke pričaju djeci u zabačenim krajevima, u mraku, prilikom vremenskih nepogoda ili na veoma impresivan način. No isto tako napominje da je ovdje riječ o zloupotrebi bajke, ili u pogrešnom odabiranju bajke te im čitamo bajke koje nisu primjerene za njihov psihološki stupanj razvoja. Međutim, tu teoriju objašnjava rečenicom: „*Uostalom,*

sve ljudske tekovine mogu biti najveći neprijatelj ako se pogrešno primjenjuju.“ (Crnković, 1980:22) Djeci se ne smiju zabranjivati bajke, kaže Crnković (1980), i smatra da nije istina da priče odvođe djecu od razumijevanje stvarnosti – dijete se uživljuje u ono što mu bajka pruža. Pobornici bajki smatraju da dobro usmjerena mašta može biti korisna pošto se sva umjetnost i znanstvena otkrića temelje na snazi mašte. Preko pravilno usmjerene bajke može se snažno djelovati na dijete prije nego što se mogu primjenjivati ostala sredstva. Djeca samostalno traže bajke i snažno ih doživljavaju te djeci moramo omogućiti da budu djeca, a ne mali starci. Bajke pokazuju borbu čovjeka i prirode, isto tako borbu između dobra i zla. U toj borbi, u svim Grimmovim bajkama (op.a), uvijek pobjeđuje dobro. Isto tako, bajke uvijek imaju sretan završetak – jedno od njihovih glavnih oružja. Bajke implicitno ukazuju na to da život zapravo ima smisla, da ga je vrijedno živjeti te da u njemu postoje vrijednosti za koje se vrijedi boriti (Bettelheim, 2000). Razna ispitivanja su pokazala da djeca doživljavaju elemente nasilja (u bajkama) više kao stilske rekvizite nego kao životne pojave koje bi plašile (Diklić i Zalar, 1984). To se isto odnosi i na stereotipe.

Zaključak

Braća Grimm do danas su ostali jedni od najutjecajnijih pisaca dječje književnosti. Njihove bajke i nakon čitavog stoljeća djeca i danas rado čitaju. Mnogi njihove bajke smatraju kao jede od najpoučnijih, jer se baziraju na širenju poruke da jedino moralnim postupanjem možemo doći do istinske sreće.

U radu su analizirane one loše strane bajki, kao što su stereotipi, ali samo ako bajke shvatimo kao stvarne događaje prepune stvarnih opisa, onda možemo govoriti o elementima okrutnosti, sadizma i stereotipa. Međutim, ako bajke shvatimo kao metaforu, kao priču punu simbolike što bajke zapravo i jesu onda dolazimo do pravog značenja bajki. Poznato je kako bajka djeluje na svjesnoj i podsvjesnoj razini. U slučaju da bajku koristimo kao didaktičko sredstvo ona će ostati na svjesnoj razini i dijete neće imati mogućnosti uživati u svim njenim čarima. Sve životne tjeskobe i dvojbe bajka ozbiljno shvaća i izravno se njima posvećuje. Bajke se posvećuju čovjekovoj potrebi da bude voljen, posvećuje se ljubavi prema životu i strahu od smrti.

Dijete preko bajki dobiva odgovore na probleme oko suparništva i posesivnosti u odnosu djece i roditelja, incestnih pomisli, suparništva među braćom i sestrama. Isto tako, djeca kroz bajke uče kako se nositi s bijesom ili kako preživjeti nesreću i sretno nastaviti sa životom. Jednostavnije, bajke nude odgovore na to kako se nositi sa svijetom (Bettelheim, 2000). Zahvaljujući bajkama dijete rješava neke unutarnje sukobe i probleme koji ga tište.

Sažetak

Kako se svugdje u životu susrećemo sa stereotipima, oni se nalaze i u bajkama. Na sam spomen bajki, pomislimo na hrabre junake i prinčeve, ali zanimljiva je činjenica da se u skoro polovici obrađenih bajki u glavnoj ulozi nalazi žena. Žene, odnosno djevojčice često preuzimaju stvari u svoje ruke i kreću u boriti protiv zla ili u pohod kako bi spasile svog bližnjeg. Rodni stereotipi su prisutni, ali neprimjetni za čitatelje. Očevi su odgovorni za teže fizičke poslove, a majke za kuću i kuhanje. U radu se pojavljuje još nekoliko stereotipa, kao što je stereotipni prikaz siromaha i maćeha.

Ključne riječi: braća Grimm, bajke, stereotipi, dječja književnost

Summary

Often in life we encounter different stereotypes and just like in real life, we come across them in fairytales. At the very mention of fairytales, we think of brave heroes and princes, but the interesting fact is that in nearly half of processed fairytales in lead role there is a woman. Women and girls often take matters into their own hands. They are ready to fight and march against evil in order to save those who they care about. Gender stereotypes are present, but unnoticeable to readers. Fathers are responsible for hard physical labor and mothers for maintaining the household and the kitchen. In this paper we also find several stereotypes, such as stereotypical display of the poor and stepmother.

Keywords: Grimm brothers, fairytales, stereotypes, children's literature

Literatura

1. Berk, L. E. (2008) *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap
2. Bettelheim, B. (2000) *Smisao i značenje bajki*. Cres: Poduzetništvo Jakić.
3. Crnković, M. (1980) *Dječja književnost*. VI. izdanje. Zagreb: Školska knjiga
4. Galić, G. (2004) *Moralne vrijednosti Andersonovih bajki: Mala sirena*. U: Javor, R. (ur.) *Književnost i odgoj: zbornik*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba. Str. 99-104.
5. Grgurević, I. i Fabris, K. (2011). *Bajka i dijete s aspekta junaka usmenoknjiževne i filmske bajke*. U: Kadum, V. (ur.) *Monografija međunarodnog znanstvenog skupa II. dio: suvremene strategije učenja i poučavanja*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, str. 789-799.
6. Grimm, Jacob i Wilhelm (2014) *Bajke braće Grimm*. Zagreb: Školska knjiga
7. Hrvatski jezični portal: *Asertivnost*. [Online] Dostupno na: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=elluXg%3D%3D [Pristupljeno: 26. srpnja 2016.]
8. Kready, L. F. (1916) *A studyoffairytales*. New York: HoughtonMifflin Company, [Online] Dostupno na: <https://archive.org/details/studyoffairytaal00krea> [Pristupljeno: 22. srpnja 2016.]
9. Pintarić, A. (1999) *Bajke – pregled i interpretacije*. Osijek: Matica Hrvatska Osijek.
10. Rudman, M. (1995). *Children's Literature: Anissuesapproach*. (3rd edition). White Plains, New York: Longman.
11. Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap
12. Weitzman, L. J., Eiffel, D., Hokada, E., & Ross, C. (1972). *Sex-role socializationinpicturebooks for preschoolchildren*. *American Journal ofSociology*, 77, 1125-1150